

ÂHİRET HAYATININ EVRELERİ

Mahmut ÇINAR*

□ “Âhîret hayatı” tabiri, “ilk, önce” anlamına gelen “ülâ, evvel” kelimelerinin mukâbili olan “âhîr” kelimesinin müennesi “âhîret” kelimesi ile “yaşamak, diri olmak” anlamına gelen “hayat” kelimelerinden mürekkeptir. Akâid ve kelâm literatüründe “âhîret hayatı” anlamını ifade etmek için “meâd”, “sem’îyyât”, “vâd ve vaîd” gibi tâbirler kullanılmıştır. Âhîret hayatı üzerinde, ısrarla ve sıklıkla durulmasının en önemli sebebi, dindârlığın (tedeyyün) oluşmasına sağladığı katkıdır. Gerçekten de dinî duygular ve bu kapsamda âhîret inancına sahip olan insanların, bu inanca sahip olmayan insanlara göre daha az intihara teşebbüs etmeleri gibi birtakım olgu ve değerlendirmeler âhîrete inancın insanı hayata bağladığına delâlet etmektedir.

Ölüm

Arapça’da “mevt, helâk, vefât” gibi tabirlerle anılan ölüm, “hayatın zıddı olan varoluşsal bir sıfat” olarak tanımlanmaktadır (Cürçânî, “mvt” md.). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi müslümanlar için ölüm, dünya hayatının bitmesi anlamına gelmekle beraber bir yok oluş değildir. Zira ölümle beraber bu hayat, başka bir mahiyete bürünerek devam etmektedir. Kısaca “hayatın sona ermesi” veya “ruhun bedenden ayrılması” suretiyle, kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi” olarak da tanımlanmıştır (S. L. Gürkân, “Ölüm”, DİA, XXXIV, 32). Ancak burada hayatın sona ermesinden kastedilen, tamamıyla yok oluş değil, yeni bir hayatın başlamasıdır.

Sûr

Kıyametin kopması ve insanların yeniden dirilmesi olmak üzere iki önemli olayla ilgili olarak anılan “sûr”, “üfleme” anlamına gelen “nefh” ile birlikte zikredilmektedir. “Sûr”, dilcilere göre “ses çıkarmak, eğmek” anlamına gelen “s.v.r.” kökünün çoğuludur (geniş bilgi için bk. Râğîb, “svr” md.; İbn Manzûr, “svr” md.). Sûr’a üfürülmenin sayısı konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla beraber Kur’an’daki bazı ayetlerden (Yâsîn, 36/49; ez-Zümer, 39/68; en-Nâziât, 76/6-7 gibi) yola çıkılarak iki defa olacağı konusunda hâkim bir kanaat oluşmuştur. Buna göre ilk üfürülme ile kıyametin kopması gerçekleşecek ve bütün canlılar ölecektir. Bunun ardından bir süre geçtikten sonra ikinci kez üfürülecek ve bütün insanlar kabirlerinden dirilerek kalkacaklardır. Hz. Peygamber’in gün, ay veya yıl kaydı belirtmeksizin bu sürenin “kırk” olduğunu ifade etmesinin, söz konusu sürenin kırk yıl olduğuna delâlet ettiği değerlendirilmiştir. Farklı bazı yaklaşımlar olmakla beraber, Sûra üfürme görevinin İsrâfil ismindeki büyük meleğin uhdesinde olduğu konusunda yaygın bir kanaat bulunmaktadır (Adil Bebek, “Sûr”, DİA, XXXVII, 533-534).

Sûr’a üfürülme hâdisesi ile ilgili âyet ve hadisler bakıl-

dığında; olayın meydana geliş şekline daha çok neticeye dikkat çektikleri ve kıyametin birer sahnesi olarak bunun önemine vurgu yaptıkları görülmektedir. Kuşkusuz insan aklı birçok konuda olduğu gibi bu hususta da birtakım spekülâtif bulgulara varabilir. Ancak âhîret hayatının diğer aşamaları gibi sûr’a üfürülme aşaması da insanın tecrübe alanına girmediğinden, bu konuda nihai sözü Kur’an ve hadislerle havale etmek gerekmektedir. Kur’an ve hadislerde, olayın meydana geliş şekli, zamanı gibi hususlardan daha ziyade, o gün gelmeden önce hazırlık yapmaya, o günün dehşetli bir gün olduğuna ve hazırlık yapılması gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Ba’s

“Ba’s” (el-Ba’s), âhîretin önemli aşamalarından bir tanesi olan ikinci sûra üfürüldükten sonra, insanların kabirlerinden diriltmelerini ifade etmektedir. Ba’s, sözlükte “harekete geçirmek, bir tarafa yöneltip göndermek, uykudan uyandırmak, diriltmek” gibi anlamlara gelir. İslâm inanç sisteminde bir terim olarak “kıyamette Allah’ın âhîret hayatını başlatmak üzere bütün ölüleri canlandırması” anlamında kullanılmaktadır. “Âmentü” olarak ifade edilen imânın esasları arasında yer alan, âhîrete imânın bir cüzü olarak ba’s, bütün canlıların ölümünü müteâkip bir müddet geçtikten sonra, âhîret hayatının başlaması için bütün insanlar ve Allah’ın uygun gördüğü diğer canlıların yeniden diriltmeleri şeklinde gerçekleşecektir.

Öldükten sonra dirilme inancı, farklı biçimlerde de olsa, kadim dinlerden itibaren hemen hemen tüm inançlarda vardır. Bütün İslâm fırkaları yeniden dirilmeyi kabul etmiş, Cibrîl hadisi (Buhârî, “İmân”, 37) olarak meşhur olan hadiste imanın esasları arasında “ölümden sonra dirilme” de yer almıştır. Diriliş, insanın bedeninin özünü teşkil eden ve hiçbir zaman çürümeyecek olan “acbü’z-zeneb” adı verilen maddi unsurun, kabir veya bulunduğu yer neresi ise oradan, bir bitkinin canlanması gibi, süratli bir şekilde canlanması ile gerçekleşecektir (Y. Şevki Yavuz, “Ba’s”, DİA, V, 98-100).

Haşir ve Mahşer

Sözlükte “toplamak, ayrıldıktan sonra bir araya getirmek, zor kullanarak bir araya getirmek” (İbn Manzûr, “hşr” md.) anlamına gelen haşir, âhîret hayatıyla ilgili bir terim olarak, Allah’ın bütün insanları hesap görmek için bir araya toplamasını ifade etmektedir. Aynı kökten türetilen mahşer ise haşrin gerçekleşeceği zaman ve mekânı ifade etmek için kullanılmaktadır. Haşir, insanların mahşerde hesaplarını gördükten sonra cennet ya da cehenneme gönderilmek üzere dağılmalarını ifade eden “neşir” kelimesinin zıddı olarak kullanılmaktadır (bkz. Süleyman Toprak, “Haşir”, DİA, XVI, 416-417).

İslâm âlimlerinin büyük bir çoğunluğu haşrin bedenlerin yeniden diriltilmesi şeklinde olacağı görüşünü benimsemişlerdir. Kur'an ve hadislerde haşir tasvirleri ile ilgili ifadeler de bunu doğrulamaktadır. Hz. Peygamber bazı hadislerinde haşir tasvirlerine değinmiş ve haşrin kötüsünden Allah'a sığınmıştır (Tirmizi, "Zühd", 37). Haşrin dehşet ve şiddetinden bahsederek insanların o gün çıplak, yalınayak ve sünnetsiz olacakları; ancak o günün dehşetinden kadın ve erkeklerin birbirlerine bakamayacakları, herkesin kendi derdine düşeceği, güneşin yaklaştırılmasıyla insanların tere gark olacağı ifade edilmiştir (Buhârî, "Enbiyâ", 8; "Zekât", 52).

Mizân

Mizân sözlükte "bir şeyin ağırlığını tahmin etmek, ölçüp biçmek, tartmak" anlamına gelen 'zîne' fiilinden türemiş bir isim olup tartı aleti, adâlet, tartıda kullanılan ağırlık gibi anlamlara gelmektedir. Âhiret hayatıyla ilgili bir terim olarak ise, mükelleflerin bu dünyadaki inanç ve amellerinin değerlendirilerek belirginleşmesini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Mizân'ın şekli ve tartmanın keyfiyeti hakkında birtakım değerlendirmeler yapılmış olmakla beraber bunun âhiret hayatıyla ilgili bir uygulama olduğu, şekil ve keyfiyet itibarıyla kesin yargıya varmanın zorluğu ifade edilmiştir. Ancak insanların bu dünyada yapıp ettiklerinden mutlaka sorguya çekilecekleri, her şeyin eksiksiz bir şekilde kaydedildiği ve hiçbir şeyin karşılıksız kalmayacağı, bu ölçü ve değerlendirmenin biçimi tam olarak tahmin edilmese de, mutlaka gerçekleşeceği kaydedilmiştir. Mizânda amellerin değerlendirme süresinin herkes için eşit olmayacağı, bazılarının hesabının çok seri görüleceği, bazılarının ise, çok zor görüleceği belirtilmektedir (el-İnşikâk 84/8; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 218).

Hesap (Amel) Defteri

İnsanların dünya hayatında benimsedikleri inanç ve amellerin kayıtlı olduğu ve âhirette kendilerine verilerek bu doğrultuda karşılık görecekleri kayıtları ifade eden hesap defteri, Kur'an ve hadislerde "kitap, suhuf, illiyîn, siccîn" gibi isimlerle anılmıştır. İnsanların bu dünyada yaptıkları her şeyin kayıt altına alındığı (el-Enbiyâ, 21/94) ve bunların kayıtlı olduğu herkese ait şahsî defterin kendisine verilerek, okuma yazmayı bilen-bilmeyen herkesin defterini okumasının isteneceği belirtilmektedir (el-İsrâ, 17/13-14). Yüce Allah insanların işledikleri amelleri kaydetmek için "kirâmen kâtibîn" (el-İnfîtâr, 82/11) adı verilen melekler görevlendirerek, onlara günah ve sevap ayrımı yapmaksızın her şeyi kaydetmelerini emretmiştir (ez-

Zuhrûf, 43/80). Amel defteri olarak da isimlendirilen hesap defterinin insanların amel durumlarına göre sağdan veya soldan verileceğini ifade eden Kur'an-ı Kerim, defterleri sağdan verilenlerin (ashâbü'l-yemîn) mutlu ve mesrûr olacakları, soldan veya arkadan verilenlerin (ashâbü's-şimâl) ise başlarına gelecek felaketi anlayarak yok olmayı isteyecekleri belirtilmektedir (el-Hakka, 69/19-25; el-İnşikâk, 84/7-10). Ayrıca insanların ellerinin konuşturulacağı, göz, kulak, deri ve ayaklarının şahitlik edeceği belirtilmektedir (Yâsîn, 36/65; Fussilet, 41/20-22). Hesap defterinin keyfiyeti hakkında yapılan değerlendirmelerden biri de bu âyetlerin işaretiyle, bu defterin ilgili amellerin insanın bedeninde bıraktığı izler olabileceği ileri sürülmüştür (A. S. Kılavuz, "Amel defteri", DİA, III, 20-21).

Sırat

"Sırat" sözlükte "cadde, ana yol" demektir. Sırat kelimesi bu anlamıyla Kur'an'da geçmekle beraber, hadis ve kelam literatüründe yer alan "sırat köprüsü" yer almamaktadır. Sırat köprüsünün üzerinden ilk geçecek olan Hz. Peygamber'dir. Bazıları şimşek gibi, bazıları rüzgar gibi, bazıları da sürünerek geçeceklerdir. Hadis mecmualarında bu konuda çok sayıda hadis bulunmaktadır (Wensinck, "srt" md.).

Kadim din ve inançlarda da sırat köprüsüne benzer anlayışlar bulunmaktadır. Bunlardan Mecûsilikte yer alan "Sinvant köprüsü" ile İslâmî literatürdeki "sırat köprüsü" arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Mecûsilere göre ölümün dördüncü günü sabahı, ruh âhirete gider ve eğer mümin ise gök cennetine, kâfir ise Sinvant köprüsü denilen bir geçidin altında bulunan cehenneme atılır.

A'râf

"Sur, kale burcu, dağ ve tepelerin en yüksek noktası" gibi anlamlara gelen "urf" kelimesinin çoğulu olan "A'râf"ın, cennetle cehennemi birbirinden ayıran surun en yüksek kısmı, sırat köprüsü üzerindeki yüksek bir yer veya cennet ile cehennem arasında, her ikisini de görebilecek bir mevki olduğu ifade edilmiştir. Bu görüşlerin ortak noktası cennet ile

cehennem arasında bulunmasıdır. "İkisi (cennet ve cehennem) arasında bir sur, A'râf üzerinde de birtakım adamlar vardır. Cennet ve cehennemliklerin hepsini simalarından tanımaktadırlar. Cennetliklere, "Selâm olsun size!" diye seslenirler. Gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman ise, "Ey Rabbi-miz! Bizi zalim toplumla beraber kılma" derler. A'râftakiler, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara da seslenir ve şöyle derler: "Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir ya-

Âhirette ölçü ve tartının mutlaka gerçekleşeceği (el-A'râf, 7/8), terazilerin kurulacağı ve hiç kimseye haksızlık yapılmayacağı (el-Enbiyâ, 21/47), ölçü ve tartısı (mevâzin) ağır olanların memnun olacakları bir hayat yaşayacakları, hafif olanların ise yakıcı ateşi olan cehenneme (hâviye) atılacakları (el-Kâriâ, 101/6-10) belirtilmektedir.

rar sağladı!" (el-A'râf, 7/46-48) ayetleri Ârâf ve A'râftakilere işaret etmektedir. Kimlerin A'râf'ta kalacağı ve bu sürenin miktarı konusunda çeşitli değerlendirmeler yapılmış; iyi ve kötü amelleri eşit olan müminler ve ne cennete ne de cehenneme ehil olan mecnunların burada tutulacakları ifade edilmiştir. A'râf'ta bekletilenler neticede cennete gönderileceklerdir.

Cennet

Bütün dinî inanışlara göre "iyilerin âhirette sonsuz mutluluk içinde yaşayacakları yer" olan cennet, sözlükte "örtmek, saklamak" anlamına gelen "cnn" kökünden türetilmiş olup, "ağaç ve bitkileriyle yeri örterek gizleyen bahçe" demektir. Her tarafı yeşilliklerle kaplı olduğu veya içindekileri dışarıya karşı sakladığı için bu ismin verildiği belirtilmiştir. Âhirette, iman edip salih amel işleyenler için vâdedilen cennet, Kur'an'da tekil ve çoğul kipleriyle birçok defa kullanılmıştır (M. F. Abdülbâki, "cnn" md.). Kur'an'da cennet kelimesi adn, naîm ve firdevs kelimeleriyle birlikte de geçmektedir. Ayrıca cennete işaret etmek üzere "dârüsselâm, dârülmukame ve hüsnâ" tabirleri de kullanılmaktadır. Kur'an'da yer alan cennetle ilgili bütün tasvirlerde sınırsız genişlik, mutluluk, nimet ve sevinç ifade edilmektedir. Cennetliklerin iştahını çeken her türlü yiyecek ve içecekler, gölgelikler, ırmaklar, köşkler, sınırsız genişlik gibi cennetle ilgili tasvirler, insanların özlemine çektiği ve sahip olmak istediği nimetlerin tamamının burada bulunduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda bu ifadelerle cennette hiçbir sıkıntı ve yokluğun yaşanmayacağı, her türlü talebin fazlasıyla karşılanacağı da belirtilmektedir.

Başta ilâhî dinler olmak üzere kadîm inançların hemen hemen tamamında, ölümden sonra iyilerin varacağı yer olarak cennet ya da ona benzer bir yer inancı bulunmaktadır (M. S. Şahin, "Cennet", DİA, VII, 374-376). Cennetin şu anda var olup olmadığı, var ise nerede olduğu konusu tartışmalıdır. Ebedilik, sınırsızlık ve yetkinlik ifade ettiğinden İslâm âlimlerinin tamamına yakını, cennetin ebedi olduğunu belirtmişlerdir.

Kevser

"Çok, pek çok" anlamında sıfat veya "ırmak" anlamında isim olduğu belirtilen Kevser, literatürde "el-Havzu'l-kevser" şeklinde de geçmektedir. Kevser, âhirette Hz. Peygamber'e ayrılan ve bütün cennet ırmaklarının kaynağı olan bir su veya nehrin ismidir. Resûl-i Ekrem bu suyun başında ümmetiyle buluşacaktır. Hadis literatüründe yer alan rivayetlere göre kevser havuzunun suyu süttten beyaz, miskten hoş, kardan soğuk ve baldan tatlıdır. Bu havuzun etrafı incilerle örülmüş kubbelerle çevrilidir.

Kur'an'da bir sûre adı da olan kevserin Hz. Peygamber'e verilen bir nimet olduğu ifade edilmekle beraber (el-Kevser, 108/1-3), bunun ne olduğu konusunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Cennetteki su kaynağı olması yanında,

ona lütfedilen peygamberlik, hikmet, tevhid inancı, ilim, çok sayıda ümmet gibi hususlara işaret ettiği de rivayet edilmiştir (Topaloğlu-Çelebi, KTS, "Havz-ı Kevser" md.).

Cehennem

"Derin kuyu, hayırsız, uğursuz" gibi manalara gelen Cehennem kelimesinin Arapça'ya İbranice, Latince veya Grekçeden girdiği ileri sürülmüştür. Âhret inancına sahip bütün dinlerde, kötülerin cezalarını çekecekleri fikri bulunmaktadır. Cehennem tabiri ile ilgili farklı referansların olması da buna delil teşkil etmektedir. Kur'an'da sıkça geçen cehennem tabiri (M. F. Abdülbâki, "cehennem" md.), kâfir, münâfık, zâlim ve hakka tabi olmayanların âhirette azab görecekleri yer olarak tasvir edilmektedir. Kur'an'da cehennem kelimesi yerine aynı anlama gelen nâr, lezâ, saîr, hutame, hâviye, cahîm, sakar gibi tabirler de kullanılmıştır. Bu tabirlerin tamamı cehennem azabının nitelik ve şiddetini ifade etmektedir.

Cehennem şu anda var olup olmadığı, var ise nerede olduğu konusu tartışıldığı gibi, cehennem azabının ebedî olup olmadığı da ilk dönemlerden itibaren ihtilaf konusu olmuştur. Kur'an'da birçok defa cehennem ebedî olduğuna delalet eden ifadeler kullanılmakla beraber, zaman zaman onun ebedi olmadığı izlenimini verecek ifadeler de yer verilmiştir. Sahabeden de önemli isimlerin içerisinde bulunduğu bir kısım ulemâ, cehennem ebedî olmadığı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu görüş, Allah'ın adaleti, insan ömrünün sınırlı olması gibi temeller üzerine bina edilmiştir. Ancak azabın ebedi olmadığını düşünenler bile kâfirler başta olmak üzere kötü insanlar için bir mahrumiyet halinin devam edeceği konusunda hemfikirlerdir (Topaloğlu, "Cehennem", DİA, VII, 227-235). Mahrumiyet de bir şekilde azab mahiyeti taşıdığından, İslâm âlimlerinin genel görüşü doğrultusunda uhrevî azabın ebediliğinden bahsetmek mümkündür. ■

■ K A Y N A K Ç A

- Abdülbâki, M. Fuâd, el-Mücem'ül-müfehres li elfâz'il-Kur'ân'il-Kerîm, İstanbul 1990.
- Bebek, Adil, "Sûr", DİA, XXXVII, 533-534.
- Gürkân, S. Leyla, "Ölüm", DİA, XXXIV, 32-34.
- İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab (nşr. Abdullah Ali el-Kebîr vdğr.), Kahire (Dâru'l-Maârif), ts.
- Kılavuz, A. Saim, "Amel defteri", DİA, III, 20-21.
- Şahin, M. Süreyya, "Cennet", DİA, VII, 374-376.
- Topaloğlu, Bekir, (İlyas Çelebi ile birlikte), Kelâm Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2010.
- "Âhret", DİA, I, 543-548.
- "Cehennem", DİA, VII, 227-235
- "Cennet", DİA, VII, 376-386.
- "Ölüm", DİA, XXXIV, 34-35.
- Toprak, Süleyman, "Haşır", DİA, XVI, 416-417.
- "Mizân", DİA, XXX, 211-212.
- Yavuz, Y. Şevki, "Ba's", DİA, V, 98-100